

ИНФОРМАЦИИ

Проф. Ролан Преса

ДЕМОГРАФИЯТА - ОБЕКТ НА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ И ОБРАЗОВАТЕЛНА ДИСЦИПЛИНА *

Сред научните дисциплини съществуват такива, които са възникнали сравнително рано, в по-отдалечени исторически периоди, но скоро са "разцъфнали" в публичното пространство. Очевидно в тази група трябва да поставим статистиката и демографията.

В началото на ХХ век *статистиката*, която в известен смисъл е "матрица" на първите демографски изследвания, е била твърде малко позната и още по-малко разпространена. Самата дума "статистика" по онова време е изглеждала трудна за произнасяне и това, което се е смятало, че тя допринася като ново знание, по думите на един хуморист от този период, е ... да покаже броя на вдовиците, прекосяващи Сена на Пон Ньоф.¹

Думата "демография" е била трудна за възприемане в обществото. Например в края на 50-те години в Националния институт за демографски изследвания в Париж пристигнало писмо, чийто истински адресат бил Институтът за "демократични" изследвания" (несъмнено поради разсеяност от страна на автора, написал адреса на писмото, която обаче е възникнала заради това, че в съзнанието му е отсъствала думата "демография").

В наше време съществува *свърхнасителност* на публичното пространство с думата "демография" и както във всички подобни случаи, това става за сметка на прецизността на употребата на термина. По този начин се създава понятие с неясни контури, отнасящо се до едно неопределено население - с еднакъв успех можем да говорим за демографията на България, за медицинската демография във Франция или например за социална демография. Възможно е обаче демографията да се абстрахира от отнасянето си към което и да е конкретно население и тогава ще имаме математическа демография, потенциална демография, чиста демография и т.н. В произведението, което Марта Сугарева е превела, има поне 10 подобни рубрики.

Като имаме предвид тази квазиинстинктивност и многообразност на думата *демография*, човек може да бъде изкушен да се опита да разкрие напълно смисъла на това понятие, да се обърне към неговата етимология или още към дефиницията, дадена от неговия създател Ашил Гийар (Achille Guillard, 1799-1876). Понятието обаче е съществувало много преди появата на думата, а с течение на времето смисълът му непрекъснато се е

* Доклад, изнесен от Ролан Преса на 10 януари 2007 г. във Френския културно-информационен център в София по повод представянето на българското издание на неговия Речник по демография (С.: ИК "Авалон", 2006, 381 с., превод от френски език Марта Сугарева).

¹ Най-старият от парижките мостове на Сена, запазил името "Pont Neuf", което в превод означава "Новият мост".

разширявал. В тези условия най-доброто, което може да се направи, е да се опитаме да дефинираме:

първо, какво се съдържа в сърцевината на понятието “демография”;

второ, какви са начините, с които разполагаме, за да опознаем явленията, които то включва.

Скелетът на демографията включва:

- едно определено население, което разглеждаме в зависимост от различни критерии, взети поотделно или заедно (пол, възраст, семейно положение, различни физически характеристики и др.);

- явленията, осигуряващи развитието и оттам - възпроизводството на това население. В най-простия случай това са смъртността, която намалява (“ампутира”) населението, и раждаемостта, която го увеличава (“обогатява”).

Погледнато формално, може да се каже, че демографията се интересува от населението като една *възобновяваща се съвкупност*. Но тъй като са налице твърде много характеристики, които могат да се разгледат при описанието на едно население, а също и твърде много явления и процеси, които се наслагват и определят развитието на населението; тъй като могат да съществуват много и различни връзки между характеристиките на състоянието на едно население и процесите, определящи неговото развитие, пред нас се разкрива едно огромно множество от ситуации и процеси, при което *първата задача* на демографията е да открие сред тази плетеница вътрешноприсъщите, дълбоки тенденции, най-значимите измерители.

Преди всичко демографията се занимава с разработката на сурови данни от наблюдения, за да осъществи, по сполучливия израз на Луи Анри (Louis Henry), операции по “пречистване” (affinage, фр.). В този смисъл той пише: “Това е нещо като минерал, който трябва да се обработи, за да извлечем метала и да елиминираме сгурията.”

Този тип операции ни водят към това което наричаме *“демографски анализ”*.

Съществуват някои фалшиви пуристи, които въстават срещу подобно определение, обявявайки, че този подход не се стреми да вникне в дълбоките причини на явленията, поради което според тях не заслужава наименованието “анализ”.

Тези нетърпеливци си въобразяват, че желанието да се разкрият причините на явленията, е достатъчно, за да го реализират. Но както много добре го е казал Луи Анри, “за да успееш, трябва да си добре екипиран”.

На този етап на нашето експозе трябва да посочим един важен момент. При обсъждане на причините, които влияят при проявите на едно явление или процес, трябва да разграничаваме:

- вътрешните причини (фактори) – онези, които разкриваме посредством демографския анализ. В този смисъл Л. Анри отбелязва намалението на броя на ражданията през периода 1915-1919 г. (една

“вдлъбната възрастова група, възникнала през Първата световна война) и намалението на броя на браковете през периода 1930-1939 г.;

- външни причини (фактори) - такива, които могат да бъдат извлечени от познаването на данни от икономиката, социологията, биологията, историята и др.

В тази насока можем да посочим медицинската сфера, където връзката между санитарното равнище (хигиената в обществото) и равнището на раждаемостта представлява типичен пример за външно влияние върху демографията в тесен смисъл.

Ще се спрем накратко на изследването върху вътрешните причини (фактори). Ако трябва да се произнесем върху най-общите вътрешни фактори, това би означавало да достигнем до илюзорни причини (фактори), с каквито демографската литература изобилства. Това обяснява защо титлата “демограф” лесно може да бъде узурпирана.

В сегашната ситуация и в контекста, в който се намираме, преводът на речника от Марта Сугарева отговаря на желанието, което може да съществува - демографията да не се отклонява от изискванията за точност и прецизност, отправяни към всяка наука. Тази прецизност може да бъде намерена на първо място в езика, в използваните понятия и тяхното обяснение, в нюансите, съществуващи между съседни една на друга величини.

Нашите размисли върху тази “хигиена на мисълта”, която трябва да ръководи всяко демографско изследване, имат своето естествено продължение върху съдържанието, което би трябвало да се влага в образованието по демография.

Във Франция включването на нови дисциплини в университетските курсове винаги е било трудно. Доказателство е начинът, по който се е наложило преподаването на статистика - чрез едно паралелно образование, което може да се получи в рамките на Статистическия институт към Парижкия университет - институция, която въпреки своето наименование не е била напълно интегрирана в рамките на Университета по времето, когато въпросното образование е въведено (20-те години на XX век). Обстоятелството, че един математик с голяма широта на съзнанието и духа, акад. Жорж Дармоа (когото бащата на Марта – проф. Здр. Сугарев, е познавал добре навремето и с когото той е работил преди войната върху съотношението между половете сред родените деца) обяснява създаването на тази дисциплина и факта, че тя продължава да съществува и до днес в рамките на Университета.

Въвеждането на демографията в Университета е станало по същата схема. Ако изключим отделни университетски курсове, разпилени тук и там, водени от преподаватели без специална компетентност, до края на 50-те години не е съществувало преподаване на дисциплината демография. В този период е създаден Демографският институт към

Парижкия университет, където се събират различни лица, практикуващи тази дисциплина (членове на INED,² на Националния статистически институт и др.)

По този начин най-накрая се създава едно образование в тясна връзка със статистическата реалност. По време на тяхното обучение студентите са преминавали задължителни курсове, които са ги запознавали с практиката на анализа на въпросните “вътрешни причини (фактори)”. Така те по принцип се имунизират срещу изкушението да се бърби, без да се говори по същество, като единствените основания, които се използват, са аналогии или погрешни приближения.

След тази първа стъпка - създаването на Демографския институт към Парижкия университет, във Франция са последвали други подобни в същия дух, като целта е да се осигури качествена подготовка на студентите и бъдещите кадри.

В момента съществува общо съгласие, че изследването на “вътрешните причини”, т.е. на причините, които са следствие от една поредица от демографски събития, представлява само етап, предпазващ изследователя от погрешни подходи или направления на анализа. След като е приключил този етап на “статистическо saniране”, остава да се използват всички знания, с които разполагаме в най-различни области и които са в състояние да обяснят, и нещо повече – да предвидят различни видове поведение, съставляващи вътрешния двигател на демографското развитие.

В това отношение трябва да се имат предвид границите на добре мотивираните заключения, когато се опитваме да правим предвиждания. Последните нямат добра репутация в научните среди, както и в публичното пространство. Ето защо е необходимо да направя няколко уточнения:

Първо, познава ли се добре онази област на икономическия и социалния живот, в която се впускаме, когато искаме да определим бъдещото?

Песимистичните възгледи, отнасящи се до съществуващите прогнозни демографски изчисления, почиват върху една грешна интерпретацията на предлаганите резултати. Още през 20-те години на XX век директорът на Националния институт по статистика във Франция Мишел Юбер не виждаше в тези изчисления нищо друго освен опити за фантазиране, чиито резултати не биха могли да се реализират в бъдеще освен по една чиста случайност. Поради тази негова позиция официалните публикации на Статистическия институт бяха спрени от Алфред Сиви, що се отнася до прогнозните изчисления за 1926, 1932 и 1937 г.

² Национален институт за демографски изследвания, Париж.

В действителност, когато представяме подобни изчисления за бъдещото, е правилно да се премахне квалификацията “предвиждания” - в случая не става дума за нищо друго, освен за продължение в динамика на различни показатели за раждаемост, смъртност и т.н., което се прави с цел да се покажат в пълна степен евентуалните последици от поддържането им на определено равнище в по-близко или по-далечно бъдеще. Тези показатели могат да се задържат както постоянни – на изходното ниво, или да се избере възходяща или низходяща тенденция. Така се получава представа за възможните ситуации, с които може да се сблъска обществото при една или друга комбинация от различни показатели, кои са нежеланите и съответно желаните комбинации, респ. кои са най-вероятните, които можем да очакваме.

През 1937 г. Алфред Сиви е представил своите изчисления под мъдрото заглавие “Статистически прогнози върху населението, образованието и безработицата”.

*

Областта на демографията се отнася към този *базисен механизъм*, чрез който една съвкупност от индивиди, в рамките на която разграничаваме по-голям или по-малък брой признаци (като най-честите сред тях са възраст и пол), е подложена на въздействието на известен брой фактори (сред които най-основните са раждаемост и смъртност). Тези фактори променят във всеки момент броя и различните структури на съвкупността.

Демографският анализ има за цел да разграничи отделните елементи, сложно преплетени в процеса на функциониране на този механизъм.

След като работата по пречистване е извършена, щафетата се поема от различни други области на познанието, които са в състояние да осветлят живота на разглежданите индивиди.

Ако се върнем към термина *демография на България*, ще кажем, че това означава да се изследва демографската ситуация на страната в нейния резултативен вид, а не толкова демографския анализ, който може да се извърши по този повод.